

A mentális térképezés helynév-szociológiai alkalmazásáról*

1. Közép-Európában és Skandináviában már a 19. század óta találkozhatunk olyan kutatásokkal, melyek a neveket, pontosabban a hely- és személyneveket állították vizsgálatuk fókuszába. Míg kezdetben az etimológiai elemzések köré szerveződött a tudományterület, addig a 20. század második felében a nevek tipologizálására helyeződött a hangsúly. TERHI AINIALA, a jelenkori szocioonomasztika egyik meghatározó alakja úgy véli, hogy a névszociológia bizonyos szempontból a névtipológiai kutatások folytatásának tekinthető, hiszen a nevek szociolingvisztikai vizsgálatát meg kellett előznie a nevek szerkezeti és szemantikai feltérképezésének (2008).

TOLCSVAI NAGY GÁBORNak a tulajdonnévről kialakított nézeteit (2008) továbbgondolva HOFFMANN ISTVÁN odáig ment el, hogy J. SOLTÉSZ KATALIN klasszikus, többtényezős jelentésstruktúra-felfogását (azaz hogy a névnek van denotatív, konnotatív, etimológiai jelentése, valamint információtartalma; 1979) egy ötödik elemmel is kiegészítette: a kulturális jelentéssel (2010).¹ Ezen aspektus nélkül ugyanis a nevek pusztán nyelvi jelek maradnak, a névhasználat felől, azaz társadalmi-kulturális meghatározottságukkal együtt vizsgálva azonban eljuthatunk a neveknek a kommunikációban betöltött szerepéhez. A nevek ugyanis a nyelvhasználó számára nem szükséges feltételei a sikeres kommunikációnak, mégis időben és térben szemlélve is nyelvi univerzálénak tekinthetők.

A szocioonomasztika középpontjában a névhasználat és a variációk kérdésköre áll: ezek vizsgálata tehát a nevek szociális, kulturális és szituációs sztereitípeire ágyazva, azoktól nem elszakítva történik. A személynevek és a helynevek mellett manapság a márkanév születése és használata is felkeltette a kutatók érdeklődését, munkámban azonban a következőkben csupán a helyneveket érintem.

A helynév-szociológia leghosszabb ideje kutatott és legkidolgozottabb területe a helynévismeret vizsgálata, melynek fókuszában az a kérdés áll, hogy az egyén hány és milyen típusú helynevet ismer, s egy névközösségen belül az egyének névismeretét összehasonlítva milyen mintázat rajzolódik ki, ha azokat nem, kor, foglalkozás, érdeklődés stb. szempontok alapján elemezzük. E kutatás tulajdonképpen arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért más az egyének névismerete, s a névismeretet magát mi határozza meg.

A helynévismereti vizsgálatok során elsősorban a kérdőíves kikérdezést alkalmazták a kutatók. A kérdőíves kikérdezés módszere – bár időtakarékos és könnyen megvalósítható – nem a legalkalmasabb módszer, ugyanis éppen az egyének közötti különbségek mélyére

---

* Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

¹ HOFFMANN beszél ezen túlmenően a nevek identitásjelölő szerepéről is (2010: 53). Noha ez a funkció legközvetlenebb módon a személynevek esetében vizsgálható, a helynevek körében is megjelenik. HOFFMANN az egyház identitásépítő szerepére hoz néhány helynévi példát (2010: 57), AINIALA Helsinkiben szlengbeli névvariációit és a hozzájuk kötődő identitástudatot vizsgálta (2006), jómagam pedig ugyancsak a szleng helynevek kapcsán utaltam az elnevezések ilyen jellegű tulajdonságára (GYÖRFFY 2012, valamint megj. e.).

nem tud lehatolni. Így kevésbé vagy egyáltalán nem tudja felszínre hozni például az igen szűk körben használt helyneveket. Ezenkívül mivel a helynévismeret során nemcsak arra kell kitérnünk, hogy a helynevet ismeri-e az adatközlő, hanem arra is, hogy a helyet lokalizálni is tudja-e, a kérdőíves kikérdezés során az e téren mutatkozó eltérésekre is nehezebben mutathatunk rá. Éppen ezért az interjú módszere sokkal célravezetőbb a helynévismeret feltérképezésében. Tanulmányomban azonban egy másfajta módszer használatának lehetőségére szeretném felhívni a figyelmet: ez a mentális térképezés, mely az interjúval kombinálva valóban mély ismereteket adhat az egyének helynév-kompetenciájáról.

2. Maga a földrajztudomány is sokáig eltekintett attól a mára evidenciának tartott tényről, hogy a tér érzékelése igen szubjektív, azaz egyénre szabott. Azonban ha az első pillantásra „objektívnek” tekintett geográfiai térképeket megfigyeljük, számos szubjektív jellemzőt találhatunk rajtuk is. Gondoljunk például azokra a világtérképekre, melyek – a megszokottól eltérően – fejjel lefelé ábrázolják a Földet. Az általunk preferált ábrázolási mód valójában szubjektív motívum, tulajdonképpen egyes térképészek tudati leképződését mutatja. A térképeken használt színek is szubjektív döntés eredményei. A műholdas felvétellel összehasonlítva szembetűnő a különbség; legfeltűnőbb eltérés a hegyek megjelenítésében tapasztalható: míg a térképeken barna szín jelöli a hegyeket, azok a valóságban igen gyakran zöld színűek. (L. bővebben LETENYEI 2006c: 151–154.)

A kognitív és/vagy mentális térkép fogalma a pszichológiában bukkant fel először. Mára a földrajz és a kulturális antropológia, sőt mellettük az alkalmazott kutatások (pl. a településfejlesztés terén) is előszeretettel használják. Jól mutatja ez a kérdéskör interdiszciplináris jellegét. Sajnos a mai napig nem alakult ki egységes elmélet és módszertan: a különböző diszciplínák számára maga a *kognitív és/vagy mentális térkép* fogalmak is mást és mást jelentenek, emellett pedig más terminusok is forgalomban vannak, így a szociálpszichológiában használják az *értéktérkép*, az ingatlanpiac és a területfejlesztés terén pedig a *konceptiótérkép* stb. terminusokat is (LETENYEI 2006c: 150, 155). Jómagam a *kognitív és a mentális térkép* fogalmával dolgozom. *Kognitív térkép*-en a tér mentális reprezentációját értem, a *mentális térkép*-en pedig a kognitív térkép aktuális (általában rajz formájában megvalósuló) manifestációját. Míg a kognitív térképezés implicit, addig a mentális térképezés ugyanannak a folyamatnak az explicit megvalósulása. Egyes szerzők nem tesznek különbséget a két fogalom között, s szinonimaként kezelik őket. Én magam úgy gondolom, hogy a kognitív térkép megismerése csupán a mentális térképen keresztül lehetséges, így szétválasztásukat elvi szinten elképzelhetőnek tartom, de merev elkülönítésüket semmiképpen sem tartom indokoltnak.

2.1. EDWARD C. TOLMAN amerikai pszichológus, a behaviorizmus meghatározó alakja patkányokkal folytatott kísérleteivel igyekezett a tanulás folyamatát megismerni. A 20. század közepén megjelent tanulmányában használta először a *kognitív térkép* fogalmát (TOLMAN 1948). Kísérlete a következőképpen foglalható össze. A patkányoknak a labirintuson áthaladva kellett az egyetlen kijáratot megtalálniuk, s így eljutniuk a szalonnához. A négy éjszakán át tartó tréning után átépítették a teret, így a szalonna helye ugyanott volt a térben, azonban az eddig oda vezető járatot lezárták, s helyette 16 másik járatot építettek ki. A patkányok ebben az új szituációban (a kezdeti sikertelen próbálkozások után) sikerrel jártak, s a szalonnához vezető 6-os számú járatot választották. TOLMAN ezt a sikerességet azzal magyarázta, hogy a patkányok megtanulták a szalonna térbeli elhelyezkedését, azaz

volt arról elképzelésük, hogyan épül fel a környezetük. A tanulás során valójában a környezetük mentális térképét építették fel, s ezt használva tudták megtalálni a szalonnát az átalakított labirintusban.

2.2. A kognitív (és/vagy mentális) térkép mibenlétének vizsgálatában fontos mérföldkőnek számít KEVIN LYNCH 1960-ban megjelent, *Image of the city* című munkája. LYNCH várostervező lévén gyakorlati igénnyel nyúlt a tér tudati leképzésének a kérdéséhez. Boston, New Jersey és Los Angeles példáján keresztül arra kereste a választ, hogyan építhető „jól olvasható” település, azaz a lakók számára könnyen befogadható térszerkezetű város. Munkájában LYNCH nem használta a *kognitív térkép* terminust, helyette a tér tudati leképződésére az *image* ’képzet’ kifejezést alkalmazta.

LYNCH úgy gondolta, hogy a térről való tudati képzetünk ötféle információból áll össze: utak, törés- vagy határvonalak, területek-övezetek, csomópontok és jelképszerű iránypontok. A települések egyik legszembevetőbb szervező eleme az utak hálózata, melyet tágabban kell kezelnünk: ide tartoznak a csatornák, vasutak, metróvonalak, sétányok is. Hasonló lineáris képződmények a törés- vagy határvonalak, melyek a település különböző területeit különítik el (pl. tengerpart, városfalak). A területeket érintve fontos megjegyeznünk, hogy különösen a városokban élők gondolkodnak övezetekben, városnegyedekben, kerületekben. A csomópontok ugyancsak jól segítik a tájékozódást: ezek között említhetjük a legforgalmasabb kereszteződéseket, például a New York-i Times Square vagy a budapesti Széll Kálmán tér. A LYNCH-féle iránypontok a szimbólummá is vált épületek, jelképek, például a párizsi Eiffel-torony vagy a londoni Big Ben.

A külső környezet mentális képe a pillanatnyi érzékelésből, valamint a múltbeli tapasztalatokon alapuló emlékekből jön létre. A mentális térkép tehát kétoldalú interaktív folyamat eredményeként születik meg, mely a környezet és a megfigyelő között létesül. Ez azt is eredményezi, hogy a mentális kép egyénenként változó lesz; LYNCH azonban feltételez egyfajta csoport(tér)képet is, amely konszenzus alapján alakul ki. Az egyes csoportokba tartozó egyéneket nem, kor, foglalkozás, temperamentum, bizalmasság szempontjából homogénnek tartja a szerző (LYNCH 1960: 4–8).

CSÉFALVAY ZOLTÁN úgy véli, hogy LYNCH (és HALL 1966) munkássága azért tekinthető meghatározónak a földrajz számára, mert azt az évezredes múltra visszatekintő axiómát ingatják meg, mely szerint „a tér változatlan, abszolút képződmény” (CSÉFALVAY 1990: 47–48), azaz hogy a tér objektív entitás. Bár LYNCH elsősorban az építész szempontját tartotta szem előtt munkájában, a későbbi mentálistérkép-készítési gyakorlatra – mint látni fogjuk – nagy hatást gyakorolt.

2.3. Ezen előzmények után a következő évtizedben csúcsosodott ki a behaviorista geográfia: DOWNS programadó írása (1970), majd STEÁVAL készített kötete (1977) jelzi ezt. Az utóbbi mű bevezetésében a szerzők hangsúlyozzák, hogy a terra incognita vizsgálata interdiszciplináris természetű kutatás: a pszichológia, a földrajz, a szociológia és az antropológia szempontjából egyaránt fontos. A helyekre vonatkozó tudás – ahogy ők fogalmaznak – a kisujjunkban van, s működését, azaz nem működését leginkább akkor tapasztaljuk, amikor eltévedünk.

Térképek az elmében című munkájukban vezetik be a *kognitív térképezés* és a *kognitív térkép* fogalmát. „A kognitív térképezés olyan absztrakció, amely magába foglalja azokat a kognitív, illetve mentális képességeket, amelyek segítségével összegyűjtjük, rendezzük,

tároljuk, felidézzük, valamint manipuláljuk a körülöttünk lévő térre vonatkozó információt. Ezek a képességek a kor (vagy a fejlődés) és a használat (vagy a tanulás) függvényében változnak.” (DOWNS–STEA 2006: 598.) A kognitív térkép ennek függvényében „az egyén térbeli környezetének rendezett módon történő megjelenítése (reprezentációja)” (DOWNS–STEA 2006: 598). A fogalom értelmezésekor CSÉFALVAY felhívja a figyelmet arra, hogy ne valamiféle térképtárnak tekintsük a tudatunkat, a tér tudati reprezentációját sokkal inkább „ismeretek és tévhitek, illúziók és előítéletek, vágyalmok és reális adatok formájában” kell elképzelnünk (1990: 17).

Fontos megjegyezni, hogy DOWNS és STEA a *környezet* fogalmán az egyén hétköznapi életterét értik, azaz azt a teret, ahol mindennapjainkat töltjük (1977). Ez a tér kitüntetett jelentőséggel bír az egyén számára, így tudatilag is leképzí. A kognitív térképezést azonban igen rugalmasan képzelik el: eszerint nemcsak a világ vizuális leképzéséről van szó, ugyanis egyesek számára hangok, szagok, sőt akár szóképek is lehetnek reprezentációk. Noha a kognitív térképezés képessége velünk született, minőségben fejlődésen megy keresztül. Az érzékszervi képességek, a kor, az élettapasztalat, az attitűd és az elfogultság egyaránt befolyással vannak a kognitív térkép kialakítására.

DOWNS és STEA a kognitív térképezésben három elemet különít el: a környezeti információt, a szelekciót és az újrateremtést (1977). A kognitív térképezés tehát „interaktív, szelektív és struktúráteremtő folyamat” (CSÉFALVAY 1990: 65). A környezetről szóló információkat különböző forrásokból szerezhetjük: elsődlegesen a környezettel való tényleges kapcsolat a kiindulópontja, de ahogy korábbi kutatásaimban bemutattam (GYÖRFFY 2015), mások szóbeli elbeszéléseiből, írott forrásokból, térképekről is származhatnak. A számtalan környezeti információból természetes módon szelektálunk: sajátos törvényszerűségek alapján válik valami fontossá, érdekessé, hasznossá számunkra. A folyamat utolsó szakaszaként az információkból megalkotjuk a tér tudati reprezentációját. Míg TOLMAN elméletében a teret pusztán lemásoljuk (ezért kópiateóriának is nevezik, vö. CSÉFALVAY 1990: 65–66), addig DOWNS és STEA úgy véli, hogy tudatunkban a teret rekonstruáljuk, s e rekonstrukciós folyamat nem képzelhető el az egyénnel a környezettel való interakciója nélkül (1977). A rekonstrukcióelmélet legfontosabb eredményének az tekinthető, hogy ráirányította a figyelmet arra, hogy a tér és az ember között rendkívül összetett, szubjektív kapcsolat áll fenn.

CSÉFALVAY a rekonstrukciót egy négylépcsős folyamatként értelmezi, melynek fázisai a következők: észlelés, tájékozódás, szimbolizáció és identifikáció. DAVID HARVEY nyomán az információforrásokat két csoportra oszthatjuk: a signal sign-process során közvetlenül jutunk az információkhoz, míg a symbol sign-process a közvetett információk szerzését jelöli. HARVEY főleg a tömegkommunikációs eszközökre gondolt e helyen, de nem célszerű ennyire leszűkíteni ezt a kategóriát, hiszen másféle közvetett médiumok útján is tudáshoz juthatunk (pl. mások szóbeli elmesélése vagy térképek útján). A két típus elkülönítésére azért fontos kitérnünk, mert ezek mentális reprezentációja is eltérő (l. a „nem ilyennek képzeltem” szituációt) (id. CSÉFALVAY 1990: 71).

A környezetből származó információkkal kapcsolatban szokás szólni kvantitatív kérdésekről is. A nagyvárosi életmód kapcsán két ellentétes nézőpontot emelhetünk ki: egyfelől ingerzőn éri a városi embert, szociális értelemben azonban a kontaktushány jellemző rá. Mindkét jelenség hatással van a kognitív térképre, azonban talán sokkal fontosabb kérdésnek tekinthető a szelekció problémája. A szelekció formalista felfogása szerint e folyamatot legnagyobb mértékben a térbeli környezet adottságai határozzák meg. A Gestalt-iskola

szerint a környezetet egészként észleljük, s már az észlelésnél bizonyos rendező elveket használunk fel. E rendező elvek lehetnek a közelség (az egymáshoz közeli dolgokat egy csoportba rendezzük), az alaki egyformaság (a hasonló dolgokat egymáshoz kapcsoljuk), a zártság (a határokon belüli tárgyakat egybetartozónak véljük), valamint a hiány kiegészítése. A funkcionalista felfogás ezzel szemben úgy véli, hogy az egyén a meghatározó tényező az észlelés során: a tudati beállítódás hatással van arra, hogyan látjuk magát a környezetet: az észlelés „komplex kölcsönhatási folyamat, a tényleges környezet és az emberi elvárások bonyolult szabályokat követő játéka” (CSÉFALVAY 1990: 77). Az eltérő nézetek mellett CSÉFALVAY összefoglalja azokat az általános tényezőket, melyek a szelekció során szerepet kaphatnak: 1. az ember érzékszerveinek felépítése, kapacitása; 2. az egyén szellemi fejlettsége; 3. az észlelő tapasztalata, beállítódása, a kognitív térképezéssel kapcsolatos gyakorlottsága; 4. az egyén szociális-kulturális világgépe; 5. a mindenkori szituáció (1990: 77–84).

Visszatérve a téri rekonstrukció folyamatára: a következő szakaszban a szelektált környezeti információkat egy belső szubjektív tájékozódási rendszerre alakítjuk át. CSÉFALVAY szerint a térbeli orientálódás kapcsán három tényezőről beszélhetünk: 1. a hely térbeli azonosítása (mi hol van?), 2. hozzánk képest elfoglalt helye, távolsága (merre van?), illetve 3. a szubjektív tájékozódás koordináta-rendszere. Az első kérdést két, a mi? és a hol? kérdésekre oszthatjuk fel. A szerző úgy véli, hogy a hely akkor azonosítható, ha van identitása, azaz tudjuk, mi az. CSÉFALVAY számára kitüntetett jelentősége van a névadásnak: e helyt hangot ad annak a nézetének, hogy a névvel ellátott területek könnyebben azonosíthatók, sőt a név a velük való érzelmi-tudati azonosulásra is befolyással van. A második kérdés (merre van?) kapcsán az irányok és a távolságok kérdése vetődik fel. Az objektív térképeken a távolság pontosan megadható, a kognitív térképek esetében azonban a metrikus értelmezés mellett/helyett a távolság megfogalmazódhat időegységben, utazási költségben, unalomban stb. Bár a rekonstrukció képi megjelenítésében CSÉFALVAY az égtájakat rajzolta be mint e megjelenítés koordinátáit (1990: 67), saját gyűjtéseim során az egyénhez erősen kötött rendszerekről szereztem tapasztalatot. Az adatközlők sokkal inkább a fent-lent, kint-bent, jobbra-balra ellentétpárok segítségével meséltek a térről.

A kognitív térkép azonban enniből még nem áll össze: a szimbolizáció szakaszában ugyanis a környezeti elemek egyéni jelentést kapnak, majd azt az utolsó lépésként érzelmi úton is feldolgozza az egyén. Ez a négylépcsős folyamat egyben olyan skálaként is értelmezhető, mely „a személyes kapcsolat elmélyülésén kívül a világ tudati elsajátításának mértékét is jelzi” (CSÉFALVAY 1990: 69).

2.4. Míg a korábbi munkák elsősorban a kognitív térképezésre fókuszáltak, addig a 20. század utolsó évtizedében a modellezés kérdése került előtérbe. BARBARA TVERSKY 1993-as írásában elégedetlenségét jelzi a *kognitív térkép* terminussal szemben (mivel az szerinte nem adja vissza a térről való tudás komplexitását és gazdagságát), s helyette *kognitív kollázs*-okról és *térbeli mentális modell*-ekről beszél. TVERSKY konstruktivista megközelítéssel járja körül a tér mentális reprezentációjának kérdését. Eszerint sok esetben a reprezentáció egyáltalán nem térképszerű, sőt nem is áll össze egyetlen koherens kognitív struktúrává. Sokkal inkább kollázshoz hasonlatos: különböző nézőpontokból létrejött multimediális rétegekből álló struktúrának kell elképzelnünk. A térről való információk akár hibásak is lehetnek, töredékeket pedig nem tudjuk sehogyan sem integrálni. Amikor a térről kell döntést hoznunk, vagy emlékeznünk kell rá, a releváns információkat vesszük

csupán elő. Egyes esetekben azonban, amikor a környezet egyszerű, vagy jól ismert az egyén számára, viszonylag pontos mentális leképeződés jön létre: ezt nevezi TVERSKY *térbeli mentális modell*-nek. E modellek alapvető térbeli relációkból jönnek létre: egyes elemek egymáshoz való viszonyából egy bizonyos perspektívából, vagy az elem és a referenciakeret közötti viszonyból. Az ilyen modellek a nyelv által könnyen leírhatók, mert a nyelv bővelkedik a kategorikus térbeli relációkat megragadó kifejezésekben. A nyelv továbbá azért is kitüntetett szereppel bír, mert az eligazodás során szerzett személyes tapasztalatok mellett a verbális útbaigazításokból nyert információk is alakítják a térbeli mentális modelleket (l. ehhez TAYLOR–TVERSKY 1992: 290).

3. Érdemes röviden szólni a téri nyelv kutatásáról is. A téri nyelvről elmondható, hogy viszonylag zárt, ugyanakkor jól tagolt rendszert alkot: a tér leírására használt kifejezések jól körülírható grammatikai és lexikai mezőt képeznek (PLÉH et al. 2003: 7–9). Emellett sokan úgy gondolják, hogy a téri és a nyelvi reprezentációknak számos univerzális, közös vonásuk van. Különböző anyanyelvű emberek téri megismerésének tanulmányozása azonban rámutatott arra is, hogy léteznek nyelvspecifikus eltérések: a nyelvek eltérő téri relációkat ragadnak meg, így a beszélők különböző tárgy- és térviszony-reprezentációkat formálhatnak. Más kutatások eredményei azt támasztják alá, hogy a téri és a nyelvi rendszer között nincs tökéletes izomorfizmus (bővebben l. LUKÁCS–SZAMARASZ 2014).

LANDAU és JACKENDOFF úgy gondolják, hogy ahogyan a látórendszerben is megvan a MI és HOL kettős rendszere, úgy a nyelvben is léteznie kell ennek a kettősségnek, azaz funkcionálisan különbséget tehetünk a TÁRGYAK és a HELYEK között (1996/2003). A HOL rendszer tulajdonképpen a TÉRKÉP rendszer. A modularista JACKENDOFF szerint a nyelv és a látás hármas felosztású rendszerében (nyelv: fonológia, szintaxis, konceptuális szint; látás: retinotópia, képszerű és téri prezentációs szint) a konceptuális szint lép kapcsolatba a téri prezentációval. A téri prezentáción ebben az esetben a helyeknek (azaz olyan területeknek, melyeket tereptárgyak vagy viszonyítási pontok foglalnak el) és az útvonalaknak megfelelő mentális elemek felidézését értjük. Egy tárgy helyének a nyelvi reprezentációját három összetevő adja: a céltárgy, a viszonyítási tárgy és a kettejük közötti viszony. A két tárgy az angolban és a magyarban is főnévi szerkezetekben jelenik meg, míg a viszonyt az angolban egy téri prepozíció, a magyarban pedig helyragok és névutók fejezhetik ki. A téri viszonyra való utalást emellett igék is ki tudják fejezni, például *enter*, *cross*, a magyar nyelvben pedig az igekötős igék alkalmazhatók ebben a szerepben: *belép*, *átmegy* (LANDAU–JACKENDOFF 1996/2003: 84–86).

RESZEGI KATALIN e modularista megközelítés helyett evolúciós és egyedfejlődési szempontokat is figyelembe véve a hálózatelvű, konnekcionista szemléletet tartja követendőnek. E megközelítésmód szerint a „mentális rendszerben a nyelv, s ezen belül a mentális lexikon részét képező helynévi reprezentációk és a téri leképeződések is kapcsolatban állnak egymással. A téri információkat leképező hálózatok [...] a tér bizonyos objektumaira, például a tájékozódási pontokra vonatkozó információk révén érintkeznek a helyneveket reprezentáló hálózatokkal, pontosabban ezek is a téri reprezentációk részét képezik.” (RESZEGI 2012: 96.) A szerző rávilágít arra is, hogy a nyelvi ingerek több szempontból is hatnak a kognitív térképre: egyrészt a közvetlen vizuális ingerek mellett a csupán hallott ismeretek is beépülnek a kognitív térképbe, emellett a közösségnek a térről való kommunikációja is alakítja a térképeket, mely az egyéni térképek egymáshoz közelítésében segíthet egy névközösségen belül.

A téri nyelvhasználat kutatásának egyik legkiterjedtebb területe a tájékozódási és útvonal-tervezési stratégiáknak a vizsgálata (ehhez l. pl. HOCHBAUER 2010). E kutatási irány célja, hogy feltárja a mindennapi tájékozódási helyzetekben az útvonalkeresés és az útvonalkövetés mechanizmusait: a nyelvi kódolást, a navigációs és a kommunikációs stratégiákat. Az eddigi munkák elsősorban a közszókat vizsgálták, és a helynevek szerepére a tájékozódásban nem fektettek nagy hangsúlyt. Ennek okára HOCHBAUER MÁRIA útvonalleíró kísérletei szolgálhatnak talán magyarázattal. Az útbaigazításra irányuló kommunikációs szituációban a célpontot jelentő helyneveken kívül semmilyen helynevet nem említettek a résztvevők, helyettük irányokat, távolságokat, tájékozódási pontokat (kereszteződés, épület) használtak fel. A szerző ennek okát abban látja, hogy az útbaigazítók feltételezték, hogy a kérdező nem ismeri a terepet, így annak helyneveit sem. A helynevek használata – mely többletinformációnak tekinthető ebben a helyzetben – nem szükséges feltétel az útbaigazításban, a névközösség számára „a róluk való közös tudás azonban fogódzót kínálhat a tér tagolására, és az ily módon szegmentumokra bontott térben való tájékozódásra” (HOCHBAUER 2010: 108).

HEINRICH ANDREA korábban már rámutatott, hogy a helynevek használatához nem nyelvi tapasztalatokon alapuló tudásra is szükségünk van (ti. helyrajzi ismeretre: tudni, mit jelöl a név, és az hol van), de amennyiben ez egy névközösségen belül megvan, a navigáció során is élni fognak a helynevek használatának lehetőségével (2000: 13). RESZEGI KATALIN mindezt továbbgondolva egyenesen megkérdőjelezi, hogy a helyek tulajdonnévi státuszú elnevezései a tájékozódás megkönnyítésére jöttek létre. Véleménye szerint inkább egy-egy beszélőközösség tagjai számára tehetik gördülékenyebbé, egyértelműbbé és egyszerűbbé a kommunikációt. (RESZEGI 2012: 99.) Egy adott beszélőközösség tagjai közötti navigáció során tehát stratégiai szempontból fontos szerepet kaphatnak a helynevek is, éppen ezért a helyneveket is célszerű bevonni a téri reprezentációt kutató vizsgálatokba.

Az egyén kognitív térképének és a helyneveknek a kapcsolatát ez idáig azonban kevesen vizsgálták. A legátfogóbb képet HEINRICH ANDREA dolgozatából kaphatunk, aki Szaniszló lakóinak kognitív térképét igyekszik bemutatni (2000). Vizsgálatai során olyan értékes megfigyelésekre bukkant, melyek a helynévhasználatból szűrhetők le. A szaniszlóiak azokban az esetekben, amikor a valaha erdőségre utaló nevű helyeket (l. pl. *Nyíres* 'erdő' > 'parlag') ragozzák, a névazonosság ellenére nem az erdős területek esetében megszokott ragokat használják: **Nyíresnél* 'erdő' – *Nyíresben* 'parlag'. A megváltozott státuszú hely nyelvi reprezentációja tehát nem változott, a nyelvhasználat során mégis tetten érhető ez a mentálisan feldolgozott változás. A térfelfogás generációs különbségeire is felfigyelt a szerző. Míg az idősebb generáció határozott névelős helynévhasználatára utal az *a Karoly* esetében, hogy nem prototipikus településnek tekintik a denotátumot, addig azt tapasztalhatjuk, hogy a huszonévesek számára ez a tulajdonság már nem érzékelhető, s ugyanúgy névelőtlen formában használják e helyneveket, mint a környező települések elnevezéseit. HEINRICH a névhasználatból kiindulva arra a megállapításra jut, hogy bizonyos nyelvi elemek, földrajzi köznevek (*félföld, kényszerföld, fertályföld* stb.) a tulajdonnévi és a köznévi státusz határmezsgyéjén mozognak. *Kényszerföldek* névvel jelölik például azokat a Szaniszló területén több helyen is található területeket, melyeket gróftól vettek el. A szerző „a gerzsenyi legelő után jönnek a kényszerföldek” típusú példák kapcsán érzi úgy, hogy tulajdonnév jelleget kezd ölteni a név. Következtetésével nemigen érthetők egyet, sokkal inkább azzal magyarázhatjuk ezt az egyedítő funkciót,

amit maga a szerző is ír egyébként: „a tájékozódási ponttal összehangolva [...] megjelölhető, hogy a többi, ugyanebbe a kategóriába tartozó földterület közül pontosan melyikről van szó, tehát itt egyetlen földterület megjelölésére szolgál” (HEINRICH 2000: 15). RESZEGI ezekre a szerkezetekre a *megnevező formák* elnevezést használja, s ugyancsak átmeneti kategóriának tekinti őket (2010: 39). Jómagam e megnevező szerkezeteket legfeljebb funkciójuk alapján tartom a tulajdonnévi kategóriához köthetőnek.

HEINRICH tizenkét adatközlő helynévhasználatán alapuló vizsgálatában bemutatja továbbá azt is, hogy mely tájékozódási pontok és irányok mentén szerveződik a térbeli orientáció. A belterület közösségi kognitív térképén például a közösen használt terek adják a fő tájékozódási pontokat (templom, kocsmá, malom stb.), míg a külterületen jobban felfedezhetők az egyéni eltérések. Az irányok tekintetében a falu a fókuszpont, emellett kiemelkedő iránypontokat szolgáltatnak a környező települések is. Nagyon érdekes megállapításokat tesz a szerző a mentális térkép látszólag vertikális szerveződésével kapcsolatban is: a LENT és a FENT ugyanis inkább hierarchikus viszonyt tükröz.

Egy rövidebb tanulmányban HOCHBAUER MÁRIA is arra a megállapításra jutott, hogy „a vertikális és a horizontális dimenzió nem mindig jelent teljesen vertikálisat és horizontálisat, hisz ezek a viszonyok majdnem minden esetben kvázivertikális, illetve kvázi-horizontális viszonyként képzelhetők el, ám ezt a kvázivertikális, illetve kvázi-horizontális viszonyt nyelviileg mindig ugyanazokkal az eszközökkel fejezzük ki” (2008: 168). Ezek a nyelvi elemek az általa vizsgált négy barcasági faluban a következők: *alsó-felső, belső-külső, első-hátsó, bal-jobb, kicsi-nagy, közel-távol*.

A térszemlélet és helynévhasználat összefüggéseire mutat rá RESZEGI KATALIN több írásában is. Hegyközi példáiból arra a következtetésre jut, hogy azokban az esetekben, amikor a kiemelkedés és az azt borító erdő ugyanazt a nevet viseli, akkor tulajdonképpen arról van szó, hogy a névközösség tudatában sem különül el élesen e két helyfajta (RESZEGI 2009, 2012). Kognitív szempontból ezt teljesen alátámaszthatónak tartja, a két helyfajta ugyanis a megismerési folyamat során sem válik el egymástól, tulajdonképpen egy objektumként kezeli az elme, ezt pedig később maga a névhasználat is tovább támogatja (RESZEGI 2012: 99).

4. A tér tudati leképzése nemcsak a kutatók érdeklődését keltette fel, hanem igen sokrétűen alkalmazzák a gyakorlati életben is: önkormányzati, megyei vagy regionális koncepciók vagy fejlesztési tervek előtanulmányaként javasolt a mentális térkép elkészítése, de használható demográfiai vizsgálatok vagy gazdasági jelentések, riportok kiegészítésére is (LETENYEI 2006c: 172). LETENYEI ugyanakkor felhívja a figyelmet arra az általános jelenségre, hogy a helyi szervezetek nem gyakran élnek a mentális térkép készítésének a lehetőségével. A módszer ismeretlensége mellett azzal magyarázza ezt, hogy a megrendelők úgy gondolják, a helyben élők mentális térképe ugyanolyan, mint a sajátjuk. Az erre alapozott döntések azonban csupán a vezető elit mentális képét tükrözik.

A mentális térképek anyagából szemezgetve találunk olyan írást, mely a pécsi fiatalok városképét tárta fel annak érdekében, hogy Pécs egyetemvárosi imázsát még jobban elősegítsék (TRÓCSÁNYI–STEFÁN 2009). Ugyancsak fiatalok, pontosabban egyetemisták bevonásával bizonyították azt a hipotézist, hogy Szeged – LYNCH szavaival élve – „jól olvasható” város (BOROS–BUDAI 2007). GÁL VERONIKA középiskolások bevonásával készítette el a Dél-dunántúli régióhoz kapcsolódó mentális térképet (2007). LETENYEI LÁSZLÓ nevéhez köthető például Kőszegnek az ingatlanpiaci helyzet felméréséhez készített

térképe (2006b), a településfejlesztési koncepció alapjául szolgáló cecei (LETENYEI–BABARCI–LENGYEL 2006), az „öslakosok” és a betelepülők mentális térképe közötti különbség feltárásához használt telki (LETENYEI–KOVÁCS–SZATHMÁRI 2006), továbbá az egri városrendezési tervhez mellékelte (LETENYEI 2006a) mentális térképek elkészítése.

5. Az alábbiakban a LETENYEI LÁSZLÓ által közzétett mentális térképezési módszerek összefoglalását adom közre (2006c).

A mentális térkép készítésének első lépése az adatgyűjtés megtervezése. A feltáró munka során egyrészt a térre vonatkozó adatokat kell megszerezni, másrészt a hozzájuk kapcsolódó analitikus adatokat (azaz a helyre vonatkozó véleményeket), majd az adatközlőre vonatkozó információkat.

A térre vonatkozó információk feltárását hagyományosan LYNCH öt összetevője alapján szokták elvégezni, azaz kutatják: 1. a mentális terek kiterjedését és elnevezését; 2. a törésvonalakat, határokat; 3. a tájékozódási pontokat; 4. az útvonalakat; valamint 5. a csomópontokat. Mivel ezekről korábban már szó esett, itt csupán LETENYEI egy szegmenséhez szeretnék kiegészítéseket hozzáfűzni.

A *mentális terek* elnevezésén a településkutatók a településrészek neveit értik. Név-kutatóként természetesen nem gondolom pusztán erre leszűkíthetőnek a vizsgálatokat. Így vitatkoznom kell a szerző következő megjegyzésével is: „az a földrajzi egység nevezhető mentális térnek, amelynek van neve, és a saját nevére² hivatkozva tudnak róla beszélni és gondolkodni az emberek” (LETENYEI 2006: 173). A névvel való elnevezés az egyedítés egyik legegyszerűbb és talán legősibb módja is, azonban nem tekinthetjük zárólagosnak. Saját helynévismereti kutatásaim során nemegyszer találkoztam azzal a helyzettel, amikor az adatközlő tudja, hogy valamely helyen van egy föld, tanya, kút stb., de a nevét nem ismeri. Jól szemlélteti ezt a következő szituáció is: „A: Ez itt a mi erdőnk. B: Hívják ezt a kis erdőt valaminek? A: Ezt itt nem hívják semminek.” Ezek a helyek tehát nem üres foltok a mentális térképen sem, pusztán tulajdonnévvel nem rendelkeznek. CSÉFALVAY modellje alapján azt is mondhatjuk, hogy ezek a helyek a mentális rekonstrukció kezdetlegesebb fokán állnak (1990).

A mentális térképezés második fázisa az adatgyűjtés. A mentális térkép elemeit ideális esetben gyűjthetjük résztvevő megfigyeléssel. Mivel ez a módszer igen időigényes és nehézkesen kivitelezhető, ezért a térképrajzoltatás és az interjúkészítés ötvözetét használják. CSÉFALVAY e módszerekkel kapcsolatban azonban kételyeit is megfogalmazza: bármilyen módon próbáljuk is feltárni a tér tudati reprezentációját, mindig csupán részlegesen, darabjaiban tudjuk azt megragadni (1990: 21).

A rajzoltatás számos módon történhet. Rajzolhatja a térképet a megkérdezett, vagy a kutató a megkérdezett instrukciói alapján, de e kettő ötvöze is elképzelhető. Abban az

² LETENYEI emellett az élőnyelvi helynévkutatás kiemelkedő kérdésére is rámutat: „a helybéli térelnevezési stratégiák gyakran nem esnek egybe a ’hivatalos’ geográfiai vagy közigazgatási nevezéktannal” (2006: 173). LETENYEI a kutató oldaláról közelíti meg a kérdést: ti. a kutatónak a helybéli nevek használatát kell a kutatást elvégeznie, a helynévhasználat oldalát előtérbe tolván azonban azt is javasolhatjuk, hogy a „hivatalos” névadás használja fel a feltárt, valóban használatban lévő neveket. Ennek megvalósulására látunk példát Cece község utcanéveinek kapcsán: a kutatók a mentális térkép elkészítése után azt javasolták az önkormányzatnak, hogy „kétnyelvű” (hivatalos és helyi) utcanévtáblákat helyezzenek el a községben (LETENYEI–BABARCI–LENGYEL 2003).

esetben, ha üres lapot használunk, a kötetlen felidézés (free recall) technikáját alkalmazzuk. Kulcsingervezérelt vagy irányított felidézésről abban az esetben beszélünk, ha a térképen bizonyos elemeket megadunk (pl. folyót, településhatárt), vagy képeket mutatunk. Az interjú során ún. „rugalmas” kérdőívet célszerű használni. Ez azt jelenti, hogy a válaszadó szavait használva, számára otthonos módon folytatjuk az interjút.

Az utolsó szakaszban a kutató elkészíti a mentális térképet. LETENYEI meglepő módon, de mindenképpen jogosan felhívja a figyelmet arra, hogy az interjú és a térképkészítés során kialakított kép tulajdonképpen nem a megkérdezettek saját mentális térképe, hanem a kutatóé. A konstruktivista nézőpont szerint a közös mentális térkép nem is tárható fel, hiszen ez a pillanatnyi kontextustól elválaszthatatlan. (LETENYEI 2006c: 182.)

6. Kísérletképpen öt tépei személlyel készítettem mentális térképet a fentebb említett módon: egy-egy férfival és nővel a 40-es korcsoportból, illetve két nővel és egy férfival a 61 felettiiek köréből. A végeredmény azonban csupán két mentális térkép lett, három idősebb alanyom ugyanis nem tudott térképi ábrázolást adni. Ez a tény rámutat arra, hogy a kognitív térkép rajz által történő explicitté tétele nem evidens eljárás, mivel számos tényező befolyásolja azt. Egyrészt az adatközlő rajzolósi készségei (bár ezt azzal kiküszöbölhetjük, ha mi magunk rajzolunk), másrészt az előzetes térképészeti ismereteik. A rajz egyébként is csupán bizonyos értelemben fejezi ki a kognitív térképet, hiszen a térkép számos másféle ismeretet is integrál. A térképek hiánya ellenére felhasználtam a rajz nélküli interjúkat is, ugyanis e három megkérdezett gondolatban járta végig a mentális térképét, ami jelentős ismereteket szolgáltat számunkra a kognitív térképükről.

Először figyeljük meg a két elkészített mentális térképet (1. és 2. ábra). Mint látjuk, bár kértem, hogy az egész települést rajzolják le, szinte csak a belterületet ábrázolták. A külterület, ha fel is került a térképre, arányaiban igen eltorzultan, egyáltalán nem a valódi területi nagyságának megfelelően jelenik meg. A női adatközlő meg is fogalmazza ennek okát: „Ennekem ez így a falu. Meg mi itt játszottunk.”

A rajzolást mindkét alany a fő csomópont, a buszforduló berajzolásával kezdte. Ez a település központja, itt vagy ehhez közel található minden fontosabb „intézmény”. A rajzoló mentális térképén is kitüntetett helye van ennek a pontnak. Ehhez viszonyítva rajzolták meg a falu négy nagy utcáját, mely a belterület jellegzetes – az alanyok által említett – kereszt formáját is adja. Ezután mindkettejükénél az utcahálózat elkészítése következett, és közben a mindenki által ismert helyeket, tájékozási pontokat (pl. templom, iskola, posta) is jelölték.

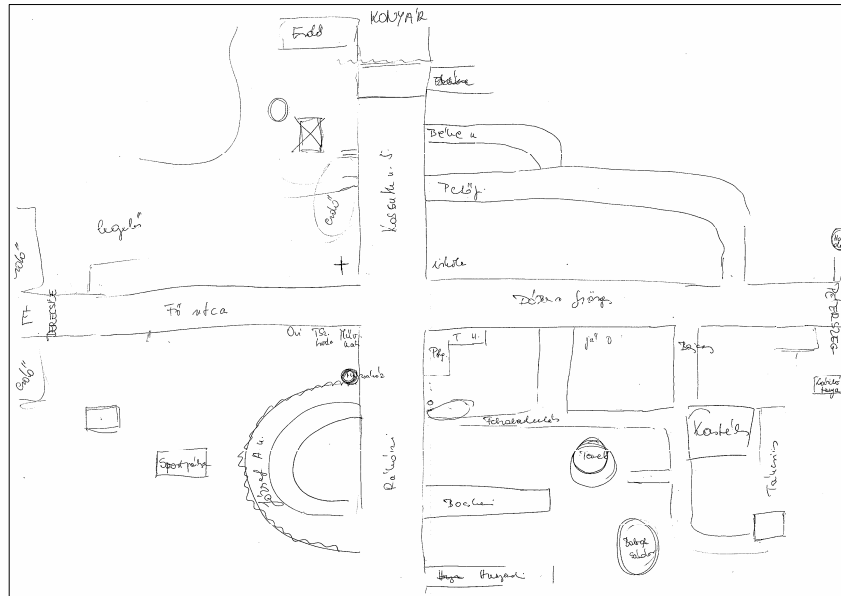
Ha összehasonlítjuk a mentális térképeket Tépe valódi képével, például a Google-térkép műholdas felvételével, azt láthatjuk, hogy az említett keresztszerkezet nem annyira erősen észrevehető, mint amennyire azt hangsúlyozták a rajzolók. (Érdemes megjegyezni, hogy az egyik nem rajzoló alanyom hosszú falunak nevezte Tépét.³)

Az arányok teljesen eltérnek: a fontosnak tartott részek megnöttek. Sok fehér folt jelenik meg a nem fontos vagy nem ismert helyeken. Éles határok, törésvonalak nincsenek ábrázolva a térképen, a település határai csak szimbolikusak.

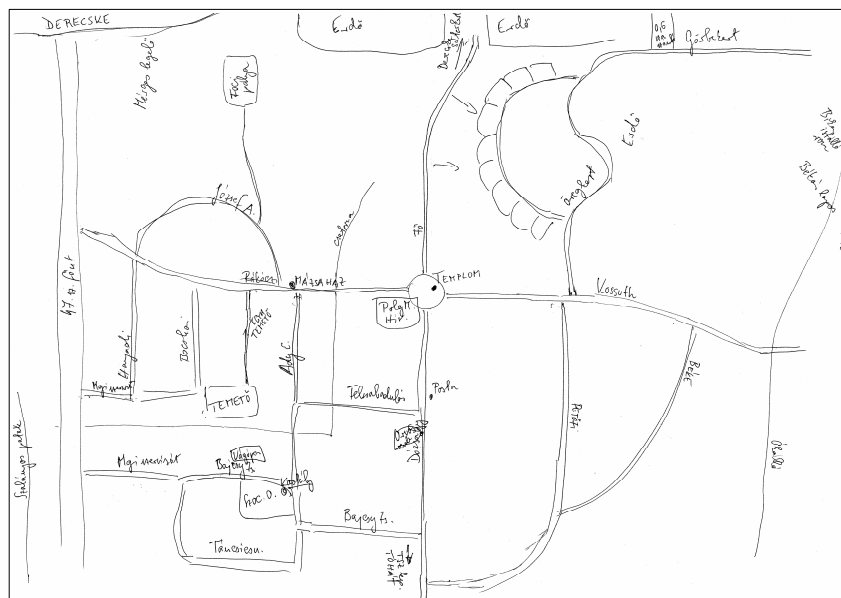
---

³ A településszerkezet megrajzolását a vizualizációs lehetőségek is meghatározhatják. Egy olyan településről, amelyre rá lehet látni (pl. a település felett fekvő dombról vagy egy toronyból), sokkal valóságosabb képet tudunk kialakítani.

1. ábra: A női adatközlő mentális térképe

2. ábra: A férfi adatközlő mentális térképe

Ezek után vegyük sorra a mentális térkép öt jellegzetes elemét; ehhez a rajzokat és az interjúkat egyaránt felhasználom.

1. A mentális terek kiterjedése és elnevezése. E terminussal leggyakrabban a nagyvárosok egyes kerületeit, egységeit szokás jelölni. Egy kis faluban ez nem értelmezhető, így jobbnak láttam e helyen arra koncentrálni, hogy a külterület terepalakulatainak a neve mennyire jelenik meg a mentális térképen. Az adatközlők által ismert területeket névismerteti térképen tudjuk ábrázolni. A megkérdezettek igen eltérő ismeretekkel rendelkeznek: a fiatalabbak és az egyik idősebb nő adatközlő közepes névismerettel rendelkezik, míg a másik kettő nagyon jól ismeri a határt is. Egyöntetűen elmondható, hogy a belterület és elnevezései mindenki számára igen kidolgozott módon jelennek meg a mentális térképen, ami azzal magyarázható, hogy ez a rész adja a mindennapok életterét.

2. A törésvonalak, határok. Tépe szerkezeténél fogva nem tartalmaz erős törés- és határvonalakat. E kérdésnél ezért két területi elkülönítésre kérdeztem rá: egyrészt hol húzódik a határ a bel- és a külterület között, másrészt Tépe és a környező települések között.⁴ Az első kérdésre nem kaptam konkrét választ: leszűrve a tanulságokat azt mondhatjuk, hogy a lakóterület adja a belterületet, s a házak hiánya szolgáltatja a törésvonalat. A településhatár meghúzása mindenkinek gondot okozott. Természetesen mindenki ismeri a környező településeket, de a pontos határvonal nem létezik a mentális térképen, teljesen elmosódott. Úgy tűnik, hogy talán a derecskei határ a legkézzelfoghatóbb számukra a belterülethez való közelsége miatt, de ezzel kapcsolatban is bizonytalan volt mindenki: „Az erdősávon túl van a közigazgatási határ. Valahol ott lehet”; „Van egy kishíd, valószínű, hogy az [ti. a határ]”; „A valamikori téglagyárig [tart a falu]”. A két fiatalabb adatközlő a többi határról semmit nem tudott mondani, harmadik alanyom így fogalmazott a péterszegi határ kapcsán: „Énnekem halvány gőzöm sincs [a határról]. Esetleg egy erdősáv vagy egy folyó.” Míg a berettyóújfaluiról ekképp: „A Szalányos a másik oldalon van, [...] az megy valamerre Berettyóújfalú fele. Az választja el az újfalui meg a tépei határt.” Az egyetlen éles törésvonalnak a 47-es főút tűnik. A mentális térkép készítése közben minden esetben külön rá kellett kérdezni, hogy a 47-esen túl lévő területek is a faluhoz tartoznak-e. Úgy tűnik, hogy ez a terület nagyon kevésbé van jelen a megkérdezettek mentális térképén, amit elhelyezkedése, ismeretlensége magyarázhat.

3. A tájékozódási pontok. A településen a tájékozódási pontokat azok a helyek adják, melyek az egyén és a közösség életében nagyobb jelentőséggel bírnak: ilyenek például az iskola, a templom, a kultúrház, a polgármesteri hivatal, a kastély, a temető, a kocsmá, az egykori téveszközpont és a posta. Ezek a közös térhasználat színterei. Ha a rajzolt mentális térképekre nem is kerültek fel tájékozódási pontként, az interjú közben azért megemlíthettek egyéni tájékozódási pontok: a rokonok lakóhelyei, a régi lakhelyek is. Ezek kitüntetett volta nem igényel magyarázatot. A külterületen kívül a környező települések is megjelennek iránypontként. Mindenki előszeretettel használt olyan kifejezéseket, mint „Derecske fele”, „Péterszeg fele”, „Újfalú fele”.

⁴ A településhatárral kapcsolatban jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a valóságban nem létező dolog megjelenhet-e, elvárható-e, hogy megjelenjen a mentális térképen, hiszen a közigazgatási határnak nincs a térben realizációja, legfeljebb egyes útjelző táblák jelzik a határpontot a főúton. Jömagam úgy vélem, hogy a települések, mint minden entitás, határokkal rendelkezőként dolgoznak fel a tudatunkban, így ha nem is egzakt módon, de valamelyest ábrázolhatónak vagy elmagyarázhatónak vélem e határokat is.

4. Az útvonalak. A mentális térkép stabil pontjainak az útvonalak tűnnek. A belterület utcahálózata mindenki jól ismeri, határozott képpel él a mentális térképen is. Ugyanez mondható el a 47-es főútról és a belterületről kivezető utakról is. Ezek akkor is határozottan megjelennek, ha nincs saját elnevezésük.

Útvonalnak lehet valamelyest tekinteni a csatornákat, folyókat is. Bár Tépén több vízzel is találkozunk, a megkérdezett lakók csak hellyel-közzel tudták elhelyezkedésüket felidézni. Ez azonban nem tekinthető különleges esetnek, tudniillik a vizek a külterületen folynak, így mindennapjaik során nem érintkeznek velük adatközlőim.

5. A csomópontok. A település szerkezetéből adódóan nagyobb csomópontokat nem említettek az alanyok. Mindenki számára a buszforduló „a” csomópont. Ahogy láthattuk a rajzolás során is, ez a hely számított az origónak. Csomópontszerű hely lehet még a 47-es főút és a Rákóczi utca kereszteződése, hiszen itt fordulunk be a faluba. Néven ugyan nem nevezték, de utaltak rá: „Ahogy bejössz a 47-esről, akkor itt van a Rákóczi utca.”

+1. Az irányok a mentális térképen.⁵ Az interjú során – legyen szó a mentális térkép statikus ábrázolásáról vagy egy útvonal elmondásáról – azt tapasztaltam, hogy az égtájak alapján történő tájékozódás nem gyakran jelenik meg; tulajdonképpen csak az idősebb férfi használt olyan szerkezeteket, mint például: „ahogy a legelőn megyünk északkeletnek”, „jövünk nyugatnak”. Rákérdezésre a megkérdezettek el tudják mondani, hogy merre van észak, dél stb., de inkább a *jobbra* és *balra* irányjelölőket alkalmazták. Jól megfigyelhető, hogy a tájékozódás során sokszor a buszforduló volt a kiindulási pont, és a *jobb-bal* ezt maguk mögé képzelve nyerte el a jelentését. Ugyanilyen kiindulási pont a 47-es főúti csomópont: („Tetszik bejönni [a 47-es főútról], jobbról a Mérges-kert, a beépített telkek mind kertek voltak”), de az utcáknak a faluközponthoz közelebb eső pontja is. Noha az égtájak objektív térmeghatározást adnának, úgy tűnik, a mentális térkép nem így működik. Az irányok megadása minden esetben beszédhelyzetfüggő, ami a mentális térkép rugalmas jellegét mutatja: tulajdonképpen egy egyénhez és szituációhoz kötött vonatkozási keretről beszélhetünk.

Ahogy erre már többen rámutattak, másféle irányok is megjelennek a tér nyelvi világmodelljében. A LE és FEL irányok nem valós vertikaritást jelentenek a domborzati térképen, hanem inkább a hely fontosságával, központiságával függnek össze. HEINRICH ANDREA úgy fogalmazza meg ezt a tapasztalatát, hogy „egy hierarchikus viszony szervezi ezeket az észlelést” (2000: 30). Megjegyzi továbbá, hogy a LENT-FENT érzékelése összefügg a KÖZEL-TÁVOL és a BENT-KINT dimenziókkal is (2000: 31–32).⁶ HOCHBAUER

⁵ Az egyes nyelvek a téri viszonyok leírására három referenciakeret közül választhatnak. A relatív referenciakeret egocentrikus: a test tengelyeit alkalmazza a leírásban (elől-hátul, jobb-bal), az intrinzikus keret használata során a háttér inherens részei adják a vonatkozási pontot, míg az abszolút referenciakeret rögzített irányokat és tájékozódási pontokat (pl. égtájakat) használ vonatkozási pontként. A referenciakeretek preferálása nyelvi változatosságot mutat: a magyar nyelvben például a relatív keret dominanciáját mutatták ki. (L. LUKÁCS–SZAMARASZ 2014: 881–882.)

⁶ SZILÁGYI N. SÁNDORNak a szavakhoz kapcsolódó értékjelentés fogalmát (1996) felhasználva HEINRICH szaniszlói példáit úgy értelmezi, hogy a FENT-helyek pozitív értékjelentésűek, míg a LENT-hez a negatív jelentés kapcsolódik (2000). Míg SZILÁGYI N. véleménye szerint a jelenség csupán a nyelvi világ szerveződését írja le, addig RESZEGI KATALIN úgy véli, hogy a hálózatként elképzelt elmében az efféle nyelvi formák hatással vannak a téri reprezentációk szerveződésére is (2012: 97).

MÁRIA ezeket mint kvázivertikális viszonyokat értelmezi (2008: 168). A tépei interjúkban ezek működése kiválóan megfigyelhető: LENT-FENT: „Meg ha futballoznak, az is ott lent van”; „A kastélytól is lefele vezet egy utca, a Bajcsy-Zsilinszky”; „A központ az fent van. Mi ahhoz képest lent vagyunk”; „Megyek fel a takarékbá”; „Itt kellett kimenni, a templomtól megyünk lefele a Béke utcán”; „Meg az osztállyal is lementünk [ti. a Makos erdőbe]”; „A két utca tulajdonképpen a Temetőhöz visz le”. BENT-KINT: „A Dózsa György utca egészen kimegy a valamikori tsz-központig. Ott kint a sertéstelep fele is”; „Megyünk kifelé a Kossuth utcáról”. A FENT és a LENT verbálisan megjelenő működése azt mutatja, hogy legfentebb a fő csomópont, a buszforduló helyezkedik el. Hierarchikusan ezután a négy főbb utca következik, majd pedig a kisebb utcák.

Érdekes az *alatt* helyjelölő elem használata is. Ahogy HEINRICH is rámutat (2000), ennek az viszonyjelölőnek nincs köze a FENT-LENT dimenzióhoz. A tépei adatközlőim ezt az elemet a ’közvetlenül valami mellett’ jelentésben használják. „A: Az Uraság-föld, azt tudom, hogy itt volt a falu alatt. B: Merre van a falu alatt? A: Berettyóújfalutól sokkal visszább”; „A fő utca alól indulna [egy csatorna]”.

A nyelvi megfogalmazás tekintetében igen különleges a *mögött* használata. A névutót ugyanis nemcsak háromdimenziós tereptárgyak esetében alkalmazzák; pl. „A Halom-domb mögött meg hodályok vannak.” Máskor a *mögött* az *után* elemmel váltakozik: „Valahogy idefolyik [az ér] a Halom-domb után.” A földek kapcsán is láthatjuk: „Van egy olyan kert, hogy Görbe-kert. És annak a háta mögött gazdálkodott Miklós bácsi”; „A Békásnak a hátulján, a háta mögött [van]”. Ezeket az eseteket a verbálisan megnyilvánuló kvázimögöttiség megjelenésének tekinthetjük.

7. A mentális térkép készítése során létrejövő kommunikáció meglehetősen jó lehetőségeket biztosít a névhasználati vizsgálat számára is. Míg a fentebb idézett útvonal-tervezési és útbaigazítási feladatok⁷ során az adatközlő számára széles tárháza van a feladatmegoldásnak, addig a mentális térkép bemutatása során mindenképpen használnia kell a helyneveket is. Az egy személlyel készített felmérések is számos névhasználati információval szolgálhatnak, több egyén bevonásával azonban a mentális térképek összehangolásának stratégiáit is megfigyelhetjük. Vizsgálatom során magam egy házaspárral készítettem interjút.

A tépei névanyag – mint minden más névkincs – rendelkezik többnevű denotátumokkal. A többnevűség természetes jelenség, már a korai ómagyar kor névállományában is felfedezhetünk ilyen helyeket. Az azonos denotátumhoz tartozó nevek kapcsán sokat írtak már a nevek egymáshoz való viszonyáról jelentéstani szempontból, kevésbé keresték azonban a használatuk mögött meghúzódó szabályszerűségeket. Ez talán azzal is magyarázható, hogy minden eset külön vizsgálatot igényel.

⁷ PABLÉ saját, eltérő módszerrel végrehajtott gyűjtéseiből arra a következtetésre jutott, hogy spontán interjúk során más, a tényleges névhasználatot jobban szemléltető kutatási eredményeket kaphatunk (2009). Vizsgálatai három középkori várnévre fókuszáltak. Az 1990-es évek végén végzett kutatásai statikus, általa ortodox módszernek nevezett módszerrel készültek: kérdőíven kellett jelölniük az informátoroknak, hogy ismerik-e az adott nevet, illetve mely névváriánst használnák nyelvjárási, illetve spontán olasz nyelvű kommunikációban. Ezzel szemben a 2009-ben publikált tanulmányához spontán kommunikációs szituációkból (útbaigazítás kérése) vont le következtetéseket. Nem meglepő módon ebben az előzőtől eltérő névhasználati eredményeket kapott.

Tépen kevés olyan hely van, melynek – hagyományos terminussal élve – hivatalos és népi neve is van. Ide tartozik azonban a falu fő folyója, a Kálló. A tépeiek használják ezt a hivatalos elnevezést, azonban szívesebben nevezik a vizet *Szalányos*-nak, sőt a mentális térkép készítésekor a *Nagy-kubik* névvel is illették. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ez utóbbi esetben megnevezés történt. Arra a kérdésemre ugyanis, hogy ez a formáció név-e, azt a választ kaptam, hogy nem név, ennek ellenére a víz kapcsán többeknél előkerült. HEINRICH ANDREA idézett kutatásai során ugyancsak előkerült már a tulajdonnév és a köznévi határán lévő nevek kérdése (2000). A *Nagy-kubik* esetében is ezzel a problémával állunk szemben. A tépei adatközlők emellett a *kubik* földrajzi köznevet is használták a mentális térkép bemutatása során. Ez a nyelvi elem, abban a szituációban, amikor a falunak a 47-es főúton túli részeiről beszélnek, önmagában is egyedítő funkcióval bír, mivel csak egyetlen nagyobb csatorna található a területen. Mégsem tekinthetjük, és maguk a tépeiek sem tekintik névnek: a falu más részén ugyanis használják a *kubik*-ot a többi csatorna megnevezésére is. Ugyanakkor a *Nagy-kubik* névnek létezik a korrelációs párja, a *Kis-kubik* is. A *Nagy-kubik* név így, megítélésem szerint, névnek tekinthető, még akkor is, ha a névhasználók tudatában nem ilyen státusz kapcsolódik hozzá.⁸ Amennyiben elfogadjuk, hogy a nevek – vagy legalábbis bizonyos nevek – fokozatosan válnak névvé (l. pl. LÖRINCZE 1947: 23, BÁRCZI 1958²: 146, INCZEFI 1970: 56), e vízfolyás nevei kapcsán a névvé válás különböző szakaszán álló nevekkkel van dolgunk.

Érdekes itt megjegyezni, hogy a laikus névhasználó számára a név státusz a presztízis kérdésével is összekapcsolódik. Amelyik elnevezés le van írva valamilyen hivatalos dokumentumban, az számukra a név; a többi esetben gyakran ilyen megfogalmazással találkozhatunk: „Mi ezt mondjuk, AC”; „Csendőrcikkelynek mondtuk mi”.

A többnevűség kérdése azonban nemcsak a különböző nevek kapcsán merül fel. A tépei külterületen az egyes földek elnevezése igen gyakran az alapján történik, hogy ki a birtokosuk. Ez a sajátosság az évtizedek alatt bekövetkezett tulajdonoscserék miatt gyakran változott, a nevek azonban konzervatívnak tűnnek, s nem minden esetben követik a változásokat, illetve sok esetben olyan helyzet alakult ki, hogy a régi és az új név egymás mellett él oly módon, hogy a névhasználat során nincs különbség a két név státusza között. „A: [Ott van a] Pedagógus-föld. B: Igen, az Eklézsia.” A példa szemlélteti, hogy a házaspár mentális térképén különböző nevek kapcsolódnak elsődlegesen a megjelölt földhöz. Míg a férfi az újabb nevet említi, addig a nő a korábbi tulajdonosra utaló elnevezést használja. Mivel azonban mindkét név mindkettejük számára ismert, nem okoz zavart az eltérő névhasználat. A mentális térkép eltérő információtartalma miatt azonban más esetekben kiegészítésre szorulhat a beszélő: „A: A Gál Laciék földje [volt a Szénási-föld]? B: Igen, igen. Az volt a Szénási Mihálynéé. A: Akkor úgy mondd, aki most az úr, úgy jobban tudom.” A többnevűség más esetekben egyetlen névhasználó beszédében is megjelenik természetes módon is; egy földterület megnevezésekor spontán módon jött elő a következő válasz: „vagy Rektor-, vagy Kelemen-föld”.

Azt láthatjuk tehát, hogy időben és térben egymást fedő síkokból tevődik össze a mentális térkép. A kiterjedt névismerettel rendelkező idősebb adatközlőim számára az általuk manapság is használt nevek időben sok esetben a múlthoz kötődnek: „Mi még minden

⁸ HOFFMANN ISTVÁN e nevek kapcsán szintén felhívja a figyelmet egyfajta kettős bizonytalanságra: nemcsak a helynévrendszert leíró számára kérdéses e nevek státusza, hanem a névhasználók nyelvtudata is bizonytalan a név jellegének megítélésében (1993: 94).

területet úgy mondunk, ahogy volt.” A mentális térképen történő barangolást egyben tekinthetjük a múltban történő sétának is, a nevek említése ugyanis konkrét korszakmegjelöléseket is előhívott: „Volt egy kút, valamikor úgy hívtuk, László-kút, mi, dohányosok a 60-as években”; „Elvették a földet tőlünk 60-ban, oszt adtak a tanítóknak”; „Ott van egy legelő, úgy hívtuk az 50-es, 60-as években, Tanknyomás”; „Pótlékok: parcellák voltak a maszek-korban”.

Megfigyeléseim szerint a mentális térképen való barangolás eltereli az adatközlő figyelmét a névhasználatról. Ez a tény, valamint az, hogy jómagam előzetes vizsgálataim során kitűnően megismertem Tépe helyneveit, és ennek az adatközlőim is tudatában vannak, szempontunkból tulajdonképpen a spontán kommunikációs szituációkhoz igen közel álló helyzetet generált. Ebben a speciális helyzetben figyeltem fel arra a jelenségre is, hogy a névgyűjtés során rövid és hosszú névvariánssal is előkerült nevek (pl. *Dallasz* ~ *Dallasz-tanya*, *Békás* ~ *Békás-föld*, *Szerfás* ~ *Szerfás-erdő*) ezekben a beszédhelyzetekben leggyakrabban rövid formában szerepelnek. Úgy tűnik tehát, hogy a hosszú formák használatára akkor kerül sor, ha a név mellett a hely fajtájának megjelölésével még pontosabb ismeretet kíván átadni a névhasználó. A tépei helynévgyűjtés kezdetén úgy gondolhatták az adatközlők, hogy az elme kategorizációs tevékenységét leképező földrajzi köznév használata segítségemre lehet a név mentális rögzítésében, könnyebb befogadásában. A névnek és magának a denotátumnak a megismerése után azonban ezek az információk – úgy tűnik – redundánssá váltak; feltehető, hogy ugyanilyen változások zajlanak le magán a szűkebben értelmezett névközösségen belül is.

Az említett dimenziók mellett azonban másféle információ is előhívódik a mentális térkép készítése közben. A helynév-szociológia egyik részterülete, a népi onomasztika (folk onomastics) profitálhat a névhez kötődő névmagyarázatok felszínre kerülésével. Jól szemléltetik ezt a következő példák: „Én úgy tudtam apáméktól, hogy Legény-dűlő [a neve], osztották a földet, annak idején negyvenhányban, oszt aki így maga volt egy, mit mondjak, mint én, hogy harmincéves, még nem nő, de annak is adjunk valamit, mert hazajött a háborúból, olyanoknak adták, azoknak ki”; „Azért AC, mert a tsz-nek az elején betelepítették csövekkel. Azt jelenti magyarul szivattyútelep”.

A névadás mibenlétére is következtethetünk az elmesélt névmagyarázatokból: „Valamikor a tsz elején azért Kapás lett, hogy próbálkoztak vele, a lucernát úgy vetették, hogy majd kapás lesz, hogy magra könnyebb, oszt rajta maradt, hogy Kapás-dűlő.”

A név stílárius értéke is integrálódik a mentális térképbe. Jól tetten érhető ez a *Dallasz* név kapcsán, mely esetében a névhasználók kérték, hogy ezt ne rögzítsem, mert nem örülnének neki a tulajdonosok: a névhasználó tehát bántónak tartja az elnevezést. Ettől függetlenül igen széles körben elterjedt a név, s nem gúnyolódó felhanggal használják. A névadáskor azonban lehetett ilyen konnotációja, a tanya ugyanis a *Dallas* című sorozat vetítése idején, a 1990-es években épült, és az erre történő utalás sokak számára ma is egyértelmű.

A föld mérete, formája, művelése is természetesen kötődik a mentális térkép egyes elemeihez: a Legény-dűlő: „13, hány tized hektár”; a Görbe-kert: „Gabonát meg ezt-azt vetnek bele, nem kert a’ már”; a Csonka-Horgas: „Teljesen a Hármás-határig feljön az a föld, olyan furcsa cikkcakkban”.

A nevek felidéznek a helyeken történő jelentős eseményeket is. Ezek például segíthetnek abban is, hogy mások számára is elérhetővé váljanak a megnevezett helyek. Tragikussága miatt idéződik fel a *Liliomos* helynév említésekor egy haláleset: „A Liliomos,

emlékszel, Szőke Imre ott akasztotta fel magát?” A családi kötelék megléte rögzült a következő névhez: „Apám ott volt gulyás, a Kovács-tanyánál.” Emlékezetes vita elevenedik meg ebben a példában: „Az Öreg-kertnél, ahol veszekedtek a legelőért.”

A mentálistérkép-készítés teret biztosít ezenkívül a nevekhez kötődő attitűdök vizsgálatának is. Tépén a helyek és a helynevek nemigen kapnak pozitív vagy negatív értéket, a személyes kötődés azonban tetten érhető például a „Most vagyunk otthon, a Legény-dűlőn” megnyilvánulásban.

8. Természetesen az itt bemutatott információk előhívhatók és kinyerhetők más módszerek alkalmazásával is, például egyszerű beszélgetés során, a mentálistérkép-készítés azonban eleve a helyeket és elnevezéseiket helyezi a középpontba, így a legtermészetesebb módon tud az adatközlő azokról beszélni. Emellett e térképek készítése során nagy hangsúly helyeződik az adatközlők szociológiai háttérének felmérésére is. Ennek a két szempontnak az ötvözte pedig alkalmassá teszi a módszert arra, hogy helynév-szociológiai vizsgálatok alapjául szolgáljon.

Hivatkozott irodalom

- AINIALA, TERHI 2006. Helsingin nimet. In: JUUSELA, KAISU – NISULA, KATARINA eds., *Helsinki kielijhteisönä*. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki. 103–126.
- AINIALA, TERHI 2008. Socio-onomastics. In: ÖSTMAN, JAN-OLA – VERSCHUEREN, JEF eds., *Handbook of Pragmatics: 2008 Installment*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. 1–18.
- BÁRCZI GÉZA 1958². *A magyar szókincs története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BOROS LAJOS – BUDAI BARBARA 2007. Városi különbségek Szegeden belül az egyetemisták szemével. *I. Terület- és vidékfejlesztési konferencia CD kiadványa*. Kaposvár. http://www.human.geo.u-szeged.hu/files/c/Boros%20Lajos/mentmap_szeged.pdf. (2015. 10. 13.)
- CSÉFALVAY ZOLTÁN 1990. *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DOWNS, ROGER M. 1970. Geographic Space Perception: Past Approaches and Future Prospects. *Progress in Geography* 2: 65–108.
- DOWNS, ROGER M. – STEA, DAVID 1977. *Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping*. Harper & Row, Michigan.
- DOWNS, ROGER M. – STEA, DAVID 2006. Térképek az elmében – Gondolatok a kognitív térképezésről. (Részletek). In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 2: 593–613.
- GÁL VERONIKA 2007. Mentális térképek elméletben és gyakorlatban. *Területfejlesztés és Innováció* 1/1: 17–23.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A névszociológiai aspektusról a szleng helynevek ürügyén. *Helynévtörténeti tanulmányok* 7: 53–60.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015. A helynévismeretről. *Magyar Nyelvjárások* 53. Megjelenés előtt.
- GYÖRFFY ERZSÉBET megj. e. Slang toponyms. Conclusions of a survey. In: PUZEY, GUY – KOSTANSKI, LAURA eds., *Names and Naming. People, Places, Perceptions and Power*. Multilingual Matters. Megjelenés előtt.
- HALL, ERWARD T. 1966. *The Hidden Dimension*. Doubleday and Company, New York.

- HEINRICH ANDREA 2000. *Szaniszló helynevei kognitív nyelvészeti megközelítésben*. Szakdolgozat. Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár.
- HOCHBAUER MÁRIA 2008. Helyviszonyító elemek a barcasági Négyfalu helynévrendszerében. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 164–169.
- HOCHBAUER MÁRIA 2010. Tér- és nyelvhasználat a mindennapi tájékozódásban. *Magyar Nyelv-járások* 48: 99–110.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. Név és identitás. *Magyar Nyelvjárások* 48: 49–58.
- INCZEFI GÉZA 1970. *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Makó környékének földrajzi nevei alapján*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LANDAU, BARBARA – JACKENDOFF, RAY 2003. A „mi” és a „hol” a téri nyelvben és a téri megismerésben. In: PLÉH CSABA – KIRÁLY ILDIKÓ – LUKÁCS ÁGNES – RACSMÁNY MIHÁLY szerk., *A téri megismerés és a nyelv*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest. 69–125.
- LETENYEI LÁSZLÓ 2006a. Eger mentális térképe. In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 2: 632–637.
- LETENYEI LÁSZLÓ 2006b. Kőszeg mentális térképe és ingatlantérképe. In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 2: 624–628.
- LETENYEI LÁSZLÓ 2006c. Mentális térkép szerkesztése. In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 1: 147–185.
- LETENYEI LÁSZLÓ – BABARCI MÁRIA – LENGYEL LINDA MÁRTA 2006. Cece község mentális térképe. In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 2: 639–643.
- LETENYEI LÁSZLÓ – KOVÁCS BENCE – SZATHMÁRI MILÁN 2006. Telki mentális térképe. In: LETENYEI LÁSZLÓ szerk., *Településkutatás* 1–2. TeTT könyvek. TeTT Consult, Budapest. 2: 644–647.
- LŐRINCZ LAJOS 1947. *Földrajzineveink élete*. Néptudományi Intézet, Budapest.
- LUKÁCS ÁGNES – SZAMARASZ VERA ZOÉ 2014. Téri nyelv. In: LUKÁCS ÁGNES – PLÉH CSABA szerk., *Pszicholingvisztika 1–2. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2: 877–917.
- LYNCH, KEVIN 1960. *The Image of the City*. MIT Press, Cambridge (MA).
- PABLÉ, ADRIAN 2009. The ‘dialect myth’ and socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integrational perspective. *Language & Communication* 29: 152–165.
- PLÉH CSABA – KIRÁLY ILDIKÓ – LUKÁCS ÁGNES – RACSMÁNY MIHÁLY 2003. A tér a szavak világában. In: PLÉH CSABA – KIRÁLY ILDIKÓ – LUKÁCS ÁGNES – RACSMÁNY MIHÁLY szerk., *A téri megismerés és a nyelv*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest. 7–26.
- RESZEGI KATALIN 2009. A kognitív szemlélet lehetőségei a helynévkutatásban. A metonimikus névadás. *Magyar Nyelvjárások* 47: 21–41.
- RESZEGI KATALIN 2010. A köznevesülésről. *Névtani Értesítő* 32: 143–149.
- RESZEGI KATALIN 2012. A mentális térkép és a helynevek. In: NAVRACSICS JUDIT – SZABÓ DÁNIEL szerk., *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban*. Pszicholingvisztikai tanulmányok 3. 95–100.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TAYLOR, HOLLY A. – TVERSKY, BARBARA 1992. Spatial mental models derived from survey and route descriptions. *Journal of Memory and Language* 31: 261–292.

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 30–41.
- TOLMAN, EDWARD C. 1948. Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review* 55: 189–208.
- TRÓCSÁNYI ANDRÁS – STEFÁN KLÁRA 2009. A pécsi fiatalok városképe és reprezentációja mentális térképek alapján. In: TÓTH JÓZSEF – M. CSÁSZÁR ZSUZSA – HASANOVIC-KOLUTÁČZ ANDREA szerk., *Társadalomföldrajzi kutatások makro-, mezo- és mikrotérségekben*. Publikon Kiadó, Pécs. 127–138.
- TVERSKY, BARBARA 1993. Cognitive maps, cognitive collages, and spatial mental models. In: FRANK, ANDREW U. – CAMPARI, IRENE eds., *Spatial information theory: A theoretical basis for GIS*. Springer-Verlag, Berlin. 14–24.

GYÓRFFY ERZSÉBET
Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

ERZSÉBET GYÓRFFY, The use of mental mapping in socio-onomastics

The paper aims to introduce a new method of examining the variations of, and the use of toponyms: mental mapping. The mental or cognitive map is an interdisciplinary notion used for example in psychology and geography, and refers to the representation of space in the mind. In the process of mental mapping (especially when more people are involved), subjects do not focus on toponyms, thus scholars can observe the use of toponyms in a nearly spontaneous situation. The author present the result of her own experiment carried out in the name community of the settlement Tépe, covering topics such as synonymy, expressions at the borderline between proper names and common nouns, stylistic features of names, folk etymology, the use of name variants, etc.